El poble d'Ollers i el veïnat d'Espàsens, a final del segle XVIII

Rosa Congost

Tots els biògrafs ho apunten. Baldiri Reixac era fill de pagès. Ell mateix es defineix com a tal el 1778 en el seu testament: «Jo Baldiri Reixach Prebere y Rector de la Iglesia Parroquial de Sant Martí del Lloch de Ollers del bisbat y corregiment de Gerona fill legitim y natural de Joan Reixach quo Pages del lloc de Bitlloch vall de Aro y de Maria Reixach y Carbó, conjuges difunts...». Però, què volia dir ser fill de pagès al segle XVIII gironí? La majoria de la població rural no «ostentava» aquest títol. Avancem-nos: ser fill de pagès –així, sense adjectius– volia dir, sobretot, i bàsicament, ser fill d'un propietari de mas (o de masos). Però hi havia masos rics i masos pobres, i hi havia propietaris de masos que no treballaven la terra. A final del segle XVIII la majoria de masos no eren habitats pels seus propietaris sinó pels masovers. Hi havia, doncs, fills de pagesos masovers. I, en últim lloc, però no el menys important, encara hem de tenir en compte una altra realitat: una gran part de la població rural gironina del segle XVIII no havia nascut en un mas.

El món rural gironí era un món habitat per propietaris i masovers, per gent rica i gent pobra. Baldiri Reixac no vol que cap veí d'Ollers o d'Espàsens se senti discriminat el dia del seu enterrament:

«...y que en lo die de mon enterro, y de las honras se convide a, un de totas las casas de Ollers, y del veynat de Espasens, tant si son Pobres, com si son Richs, tant si son Masovers com si son Propietaris, y que, a tots sels donia refecció corporal, y en lo die de las honras lo pa vulgo dit de memorias qual tambe vull se donia als servidors, y servidoras, lo pes del qual sie, a coneguda de dit Reverent Joan Jofra mon manumissor y pera que tots los convidats pugan junts rebre la refecció, disposo que en cas no cabian en la sala de la casa de la Rectoria, y de Sant Sebastia los aconduhescan en las salas de casa Masó..., que en lo die de las honras se done per caritat als Pobres, a cadahu que acudirán vuit diners Barc. o tres quartos...» (1).

Abans, Baldiri Reixac havia elegit com a marmessors el reverend Joan Jofra –fill d'un seu cosí germà, rector de Galliners– i Josep Costal, el pagès masover del mas Llobet d'Ollers. Pel que sembla, abans de viure al mas Llobet, Josep Costal havia estat el criat de Baldiri Reixac. El rector, agraït que «per lo espay de quinze o setze anys junt ab sa muller Catharina me han servit be», no oblida, en el moment de redactar el testament, les filles del matrimoni:

«nadas y criadas algun temps en ma casa en que sos pares me serviren y ser ellas pobres, y sos pares un pobre masover del mas Llobet, deix y llego a casa una de elles vint y cinch lliuras perque pugan ab major facilitat esser colocadas en matrimoni carnal o espiritual disposant que lo dine sie deposat en la caixa del Armari de la playa de la Iglesia de Ollérs y quant alguna se casia li donian vint y cinch lliuras».

En el moment de la seva mort, el criat del rector era Mateu Matas. Ell i la seva muller, Teresa Matas, rebran les «vint y cinch lliuras per la soldada del any en que moriré sino las hauré pagat». I a Sibina Costabella «donzella criada mia» deixa cinquanta lliures «en fet y collocació de son matrimoni carnal o espiritual». A més, «per quant Matheu Matas, y Theresa Matas sa muller son Pobres y entran ja a la vellesa y no tenen fill que los puga sustentar y han patit molts treballs per mi y que espero ne rebran molts mes y mes graves de assi en avant si ells me serveixen de criat i criada en lo die de ma fi pagadas mas obligacions y disposicions sobrefetas de tots molts bens que tindré y me restaran sen utilian durant llur vida y ne fassen a llurs voluntats ab la llibertat que si ho han menester so pugan vendrer tot per llur servey y lo que sobria seguida llur fi sen degan celebrar, missas per la mia anima y demes a qui tinga obligacio declarant que dono a dit Reverent Joan Jofra plena facultat per a vendre el encant o sens ell tots los Bens que tindré comensant peraquells que serán menos utils a dit Matas y sa muller».

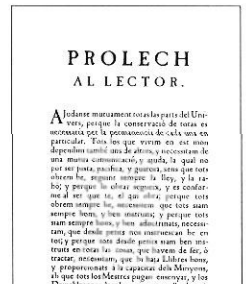

PROLECH
AL LECTOR.

Ajudanse mutuament totas las parts del Uniuers, perque la conservació de totas es necessaria per la permanencia de cada una en particular. Tots los que viuim en est mon depenim tambe una de altres, y necessitam de una mutua communicació, y quella, la qual no por ser posta, pacifica, y gustosa, sens que tots obrem ho, segueix sempre la lley, y la raho; y perque lo obrar segueix, y es conformne al ser que te, el qui obra; perque tots obrem sempre lo, entendemos que tots siam sempre bons, y ben instruits; y perque tots nam sempre bons, y ben adiustatsts, necessitam, que desde petits nos instruessian ho en tot; y perque siats desde petits siam ben instruits en totas las cosas, que hauem de fer, ò tractar, necessitam, que lo Sata Llibres bons, y proporcionats à la capacitat dels Moyoyent, ab que tots los Mestres pugan enseyyar, y los Deixebles aprendre los avisos, consells, doctrinas, y ensenyanças, que las Moyoyts podien, y deuhen aprendre. Per aquest Fi pues, he pres lo treball de formar la present Obra, perque ha-

Segons l'estudi del testament fet en el seu moment per Mn. Josep Riera i Berga, el romanent resultant de la marmessoria (un cop venuts els seus béns) suma 154 lliures i 17 sous, i la quantitat que s'havia de donar als mossos amb llur família superava les 225 lliures. De fet, doncs, moltes de les disposicions testamentàries de Reixac no podran ser satisfetes (a la relació de comptes de la marmessoria no són esmentades les quantitats destinades als criats i criades, així com tampoc altres deixes a la parròquia i als servites).

Intentem apropar-nos a l'entorn de Baldiri Reixac. Tenim algunes dades que permeten fins i tot imaginar l'àpat del dia de l'enterrament. Segons el cens de Floridablanca, que data del 1787, sis anys després, a Ollers hi vivien un capellà, onze pagesos, vuit jornalers i tretze criats. Però aquest cens no distingeix entre pagesos propietaris i pagesos masovers. En canvi, sí que ho fan les relacions de veïns presentades per les autoritats locals el 1795 a la Junta del Partit de Besalú que coordina els esforços de la Guerra Gran contra els francesos (2). Encara que en el títol es diu que es tracta de la llista «de todas las Casas y Personas que desde la Edad de 16 años arriba sin Excepcion de Persona alguna Naturales ij que abitan en dicho Pueblo...», de fet els que confeccionaren les llistes sabien que només havien d'incloure les persones de sexe masculí. Els objectius militars de la llista expliquen aquesta opció.

En la llista nominal dels veïns d'Ollers no hi figura cap individu que porti els cognoms citats per Baldiri Reixac en el seu testament: ni els Costal ni els Matas vivien a Ollers el 1795. No és estrany; han passat catorze anys des de la mort de l'antic rector, i en el testament només es fa referència a la descendència femenina dels Costal i queda clar que els Matas no tenien fills. Però l'estructura social dels habitants del poble no devia haver canviat gaire. El 1795 el «pobre masover» del mas Llobet és un tal Miquel Sala. Però, gràcies a la mateixa llista, sabem que el mas Llobet és el mas més important (el que paga una quantitat més gran en concepte de cadastre) dels masos d'Ollers. Gràcies a la llista sabem també que dels deu masos, quatre són ocupats per masovers –els masos Llobet, el mas Alsina, el mas Bitlloch i el mas Masó– i sis són habitats pels seus propietaris –es tracta de Bernat Gimbernat, Martí Soler, Pere Gimbernat, Joseph Botlla, Jaume Sarquella i Pedro Vilar. La importància dels masovers augmenta si tenim en compte que les úniques quatre famílies que habitaven en el veïnat d'Espàsens (que també formava part de la parròquia de Sant Martí d'Ollers) eren de condició masovera. Aquests són els quatre caps de família d'Espàsens: Salvi Ginebreda, Pere Garriga, Joan Vilà i Salvi Oliberas. Entre aquests quatre masovers destacava, pel que fa a la quota pagada en concepte de cadastre pel mas que habitava, Salvi Ginebreda.

En l'àpat preparat i disposat pel rector no s'havien assegut a la taula només propietaris i masovers. A la llista d'Ollers apareixen cinc famílies de propietaris pobres, qualificades com a «menestrals». Tots ells paguen alguna quantitat en concepte de cadastre. Un d'aquests menestrals, Antonio Alsina, signa la relació com a regidor. Però el rector, Francisco Pla, signa per un tal Feliu Gifreu, corregidor, «por no saber de escribir». Desconeixem qui és aquest Gifreu, que no apareix a la llista de veïns, però la dada és interessant. De fet, el fenomen de l'analfabetisme de moltes autoritats locals es repeteix a una bona part de les llistes dels pobles dels corregiments de Girona i de Besalú. A la llista del veïnat d'Espàsens, el batlle, Josep Vilà, fill de masovers, tampoc sap signar.

L'església i la rectoria d'Ollers, en una fotografia dels anys vint.

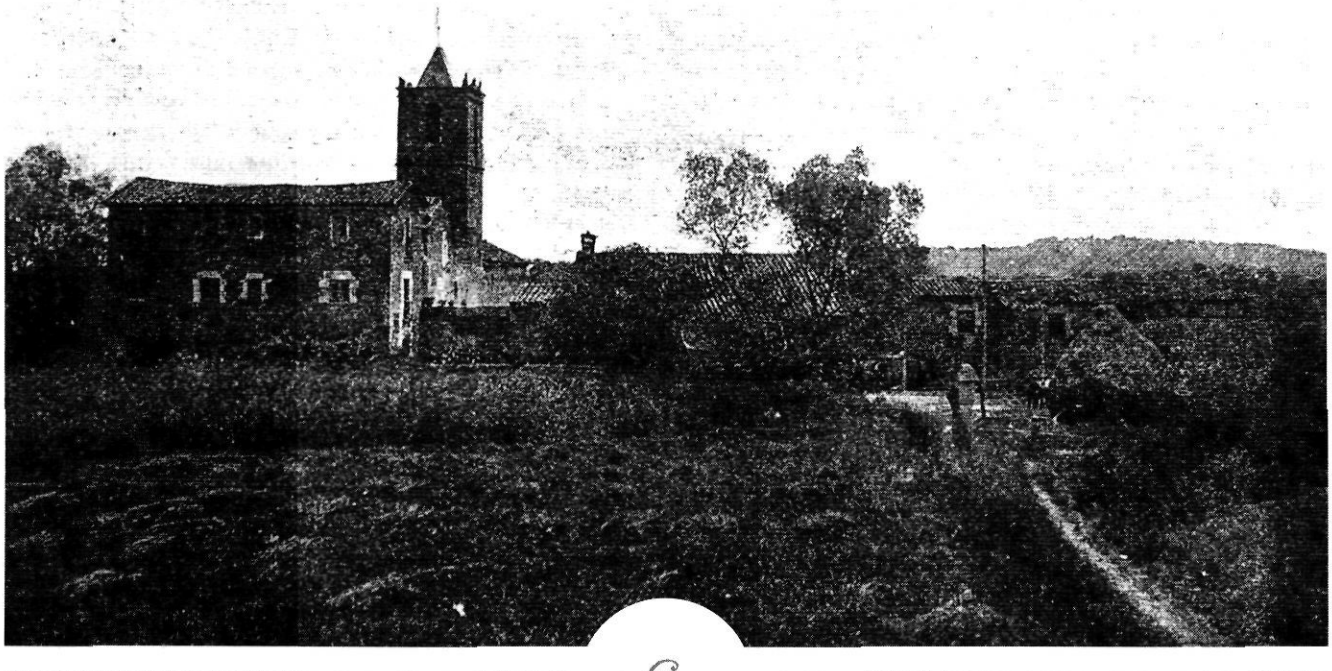

FONS ALEXANDRE GALÍ / ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

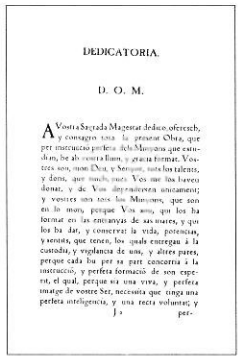

DEDICATORIA.

D. O. M.

A Vostra Sagrada Magestat dedico, ofereixo, y consagro esta la present Obra, que per instrucció perfecta dels Minyons que estudiom, he als vostra llum, y gracia format. Vostres son, que Deu, y Senyor, sots los talents, y dons, que molts, mes Vos me los haveu donat, y de Vos dependeixen unicament; y vostres son tots los Minyons, que son en lo mon, perque Vos sou, qui los ha format en las entrayas de sas mares, y qui los ha dat, y conservat la vida, potencias, y sentits, que tenen, los quals encregas à la custodia, y vigilancia de uns, y altres pares, perque cada hu per sa part concorra à la instrucció, y perfeta formació de son esperit, el qual, perque sia una viva, y perfeta imatge de vostre Ser, necessita que tinga una perfeta inteligencia, y una recta voluntat; y J per-

La relació ens indica que a Ollers hi havia catorze veïns majors de 16 anys que no satisfeien cadastre, és a dir, no tenien casa pròpia. Sis d'ells són classificats sota la rúbrica «jornalers y criats». Malauradament, en la llista no es distingeix entre «jornalers caps de família», que podien viure de forma autònoma en cases de lloguer, i «mossos» que vivien en els masos. En tot cas, si la llista s'hagués confeccionat el 1781 hagués inclòs Mateu Matas, el criat que Baldiri Reixac esmenta en el testamet. Per últim, vivien a Ollers vuit «fills de família» –és a dir, vuit fills majors de 16 anys que vivien amb els seus pares. A la llista d'Espàsens consten quatre individus sota aquest epígraf. En un i altre lloc, podem deduir, pels cognoms que tenen aquests subjectes, que es tractava de fills de pagesos propietaris de masos (en cinc casos) o bé de pagesos masovers (en cinc casos). Un altre fill de família portava el cognom del nou rector.

Queda clar, doncs, que els fills dels masos –propietaris o masovers– es quedaven, probablement fins a l'edat del matrimoni, en la unitat d'explotació; en els masos hi havia feina per a ells. En canvi, no trobem fills de menestrals vivint amb els seus pares. El fenomen es repetia arreu i mereix un comentari: de molt joves, els fills i les filles dels petits propietaris de terres (dels que aquí s'anomenen menestrals) abandonaven la casa dels pares per a llogar-se com a treballadors en els masos d'altres pobles (no fos cas que els fills s'enyoressin i s'escapessin a la casa que els havia vist néixer). Les poques terres de què disposaven les economies familiars dels anomenats menestrals no permetien alimentar tots els fills; a més, les cases de menestrals no semblaven estar preparades perquè hi visquessin més d'un home i una dona adults.

Les dades que aporten les llistes d'Ollers i Espàsens –com les de la majoria de pobles del corregiment de Girona– no només ens ajuden a entendre la polarització social que hi havia en el món rural gironí, sinó que ens permeten entendre i contextualitzar algunes de les reflexions de Baldiri Reixac. En remarcarem dues:

a) la primera, el fet que Baldiri Reixac parteixi en l'inici de la seva obra d'una separació clara entre dos tipus de minyons i dos tipus d'educació:

«jo no pretench, que tots los Pares degan instruir à sos Fills en lletras humanas, perque açò es cosa impossible à molts Pares y Fills, sino que pretench, que tots los Pares dehuen instruir à sos Fills en las reglas de la Religio Christiana, y procurar que tots tingan bons costums, com son, esser modestos, mansos, y humils, caritatius, envers lo proxim, aficionats à la freqüencia de Sagrments, y à las demés cosas de la Religio Catholica, perque açò tots los Pares ho poden fer, y ho deuen fer, per pobres que sian. Pero lo ensenyar, è instruir als Fills en las sicencias, y lletras humanas, encara que sia cosa molt util, y convenient tant als Pares com als Fills, pero no es cosa possible à molts Pares, y Fills; perque per donar los Pares aquesta instrucció à sos Fills, *es necessari que tingan bens pera sustentar à sos Fills*, ò que los Fills confiats en la Misericordia Divina, se busquen lo aliment, quant son fora del estudi, y aixis *aquesta instrucció la deixa Deu à la possibilitat, y llibertat dels Pares*, y aixi mateix dels Fills» (3).

b) la segona, que deriva d'aquest punt de partida, és la freqüència amb què Baldiri Reixac parla dels domèstics de les cases dels minyons. D'una banda, no convé que els minyons tractin amb els criats:

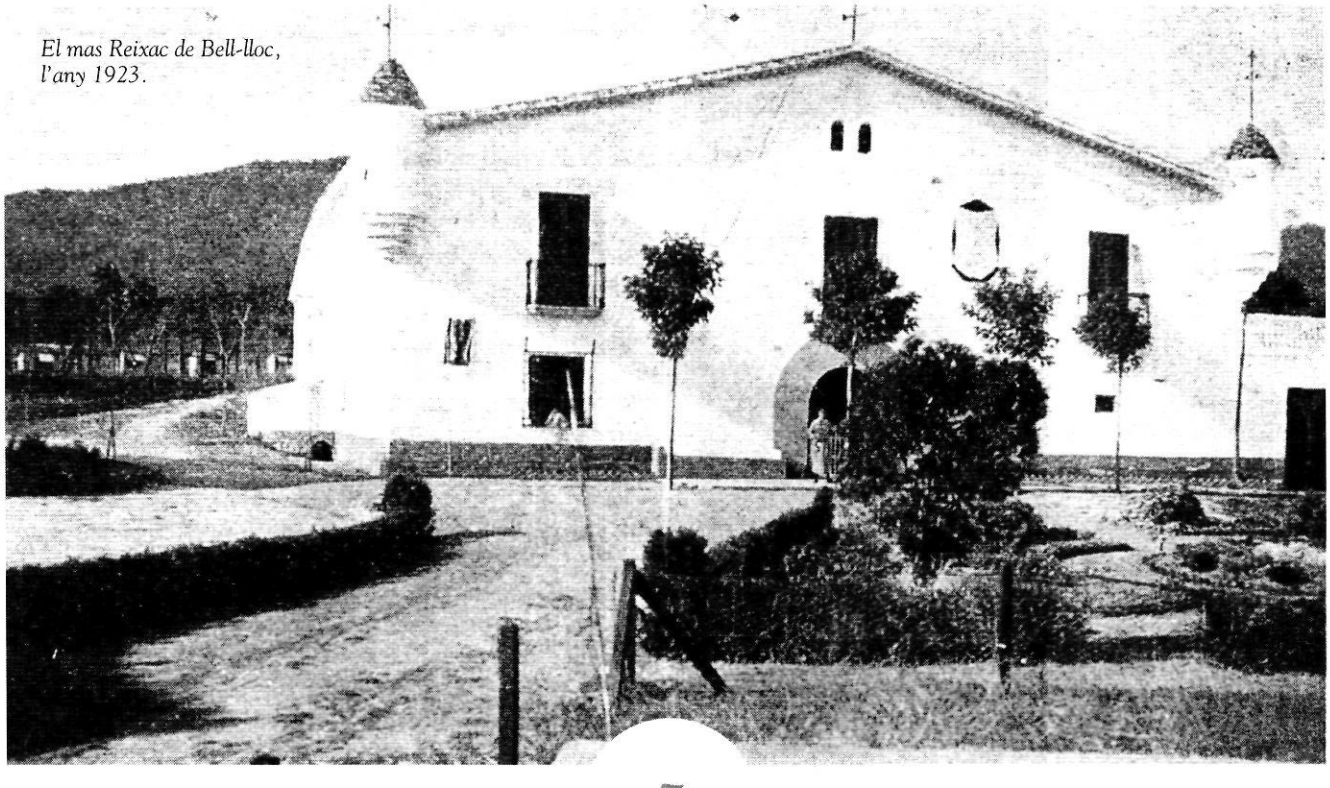

El mas Reixac de Bell-lloc, l'any 1923.

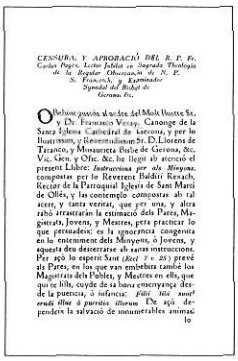

CENSURA, Y APROBACIÓ DEL R. P. Fr. Carlos Pagès, Lector Jubilat en Sagrada Theologia de la Regular Observancia de N. P. S. Francisch, y Examinador Synodal del Bisbat de Girona, &c.

O Rehent permiso al ordre del Molt Ilustre Sr. y Dr. Francisco Verdaguer, Canonge de la Santa Iglesia Cathedral de Gerona, y per lo Ilustrissim, y Reverendissim Sr. D. Llorens de Taranco, y Monsarreta Bisbe de Gerona, &c. Vic, Urg. y Ofic. &c. he llegit ab atenció el present Llibre: *Instruccions per als Minyons*, compostas per lo Reverent Baldiri Reixach, Rector de la Parroquial Iglesia de Sant Martí de Ollers, y las contengdas compostas als tal acers, y tanta veritat, que per una, y altra rahò arrastrarán la estimació dels Pares, Magistrats, Jovens, y Mestres, para practicar lo que persuadeix: en la ignorancia congenita en los entendrment dels Minyons, ò Jovens, y aquesta deu desterrarse ab sanas instruccions. Per ayò lo esperit Sant (*Eccl 7 v. 23.*) previé als Pares, en los que van embestas camblé los Magistrats dels Pobles, y Mestres en ells, que que te lità, cuyde de sa bona enseyança desde la puericia, ò infancia: *Filii tibi sunt? erudi illos à puericia illorum.* De ayò dependeix la salvació de innumerables animas lo

«També dehuen cuidar los Pares, que fan instruir en sas casas à sos Fills, que tractian tan poch com se puga ab los Criats, de casa, perque estos solen gastar, y corromprer las bonas ensenyansas de un Pare, y de un Mestre» (4).

De l'altra, els minyons havien de preparar-se per a exercir, d'adults, un paper educador –en la doctrina cristiana– sobre aquest personal domèstic. Així, Baldiri Reixac analitza com un dels problemes principals de la deficient educació dels minyons no poder realitzar aquesta funció:

«que si molts dels Minyons que van à la Escola, no saben llegir als pobres Domestichs de sas casas, ni lo Cathecisme, ni altre llibre, de que traurian molta utilitat tots los Habitants, y Domestichs de sas casas, si lo sabessen llegir, incisar, y apuntar, fent las degudas pausas, y donant als noms aquella cadencia, y consonancia que dehuen tenir» (5).

És a dir, els minyons rurals havien d'aprendre de lletra per saber llegir als «pobres domestichs de sas casas».

Donada l'estructura social que hem vist a Ollers i Espàsens és evident que només una minoria de minyons podien estar en condicions de rebre la instrucció que desitjava donar Baldiri Reixac. Però en el discurs del rector d'Ollers devia pesar, tant com la realitat d'Ollers i Espàsens, la pròpia experiència viscuda, la del minyó Reixac. Ell, com ja hem dit, i com a molts rectors de poble coetanis seus, també era fill de casa de pagès. L'estructura social de Bell-lloc s'assemblava a la que hem descrit per a Ollers i Espàsens. A la llista de 1795 de Bell-lloc hi figuren cinc pagesos propietaris de masos, tres masovers, un menestral, tretze «jornalers i criats» i vuit «fills de família». Els cognoms d'aquests darrers revelen, com en els casos d'Ollers i Espàsens, que només residien a la casa dels pares els majors de setze anys fills de masos (d'entre els vuit «fills de família», hi ha quatre germans Reixac). Però de la mateixa llista es desprèn un fet que havia pogut marcar la infantesa de Baldiri: la família Reixac era, amb molta diferència, la família més rica del poble.

Baldiri Reixac havia nascut al mas Reixac, el mas més important de Bell-lloc. I els Reixac de Bell-lloc, encara que pagesos, es diferenciaven dels pagesos d'Ollers i Espàsens, i de la resta de pagesos de Bell-lloc perquè eren –per utilitzar la terminologia del mateix Baldiri Reixac– persones de Qualitat. Convé saber-ho. Quan parla de les persones de Qualitat i dels pagesos que no tenen res a envejar als nobles, Reixac parla de la seva família i dels seus parents. Una llista de les fortunes més importants dels corregiments de Girona i Besalú confeccionada el 1800 deixa clar que els Reixac de Bell-lloc pertanyien a l'elit de famílies que superava les mil lliures de renda anuals. Es tractava, de fet, de l'única família de la Vall d'Aro en aquesta situació. A l'entorn d'Ollers i Espàsens no hem trobat famílies que gaudissin d'una situació rendística similar. Els més propers: una família de Bàscara, els Batlle de Parets i els Marquès de Vilademuls. A la vila de Banyoles només hi figuraven els Perpinyà, els Ametller i els Puig Closelles. En el conjunt de la regió es tractaria d'un total de set-centes famílies, que no arriben a representar el dos per cent del total de la població. Baldiri Reixac no ignorava aquesta situació. Sabia que les seves germanes havien rebut en casar-se més de 1.000 lliures de dot, i ell només havia deixat vint-i-cinc lliures per als dots de cadascuna de les filles del «pobre masover» del mas Llobet.

Però ja hem dit que el mas Llobet era el mas més important d'Ollers. La dada fa més interessant l'adjectiu utilitzat per Baldiri Reixac en el testament: el «pobre» masover del mas Llobet. Un comentari d'aquest tipus només podia fer-se des de la posició del Reixac fill d'una família pagesa benestant; és interessant trobar-lo en el testament del Reixac rector de poble que en morir només deixa en efectiu un capital de 154 lliures, que no va ser suficient per a cobrir les despeses d'enterrament i funeral. Una bona part de les quals van ser destinades a pagar l'àpat de carn, peix i xocolata que s'havia celebrat en honor seu, aquell àpat amb què un «pobre» rector de poble –així el devien veure les famílies benestants de Girona– havia volgut obsequiar «un de totas las casas... tant si son Pobres, com si son Richs, tant si son Masovers com si son Propietaris...». Podríem afegir: tant si sabien de lletra com si no en sabien.

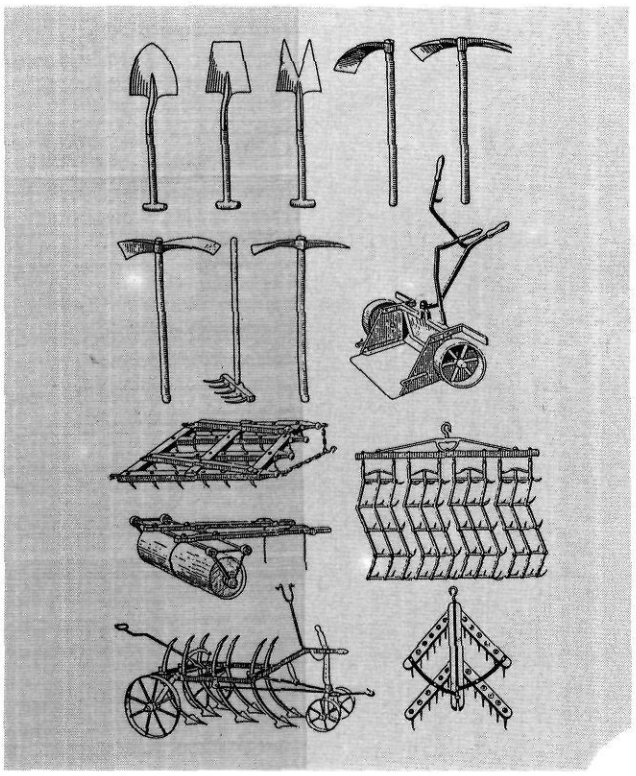

EINES I OFICIS / AJUNTAMENT D'OLOT

Rosa Congost és catedràtica d'Història Econòmica (UdG).

Notes

1. Mn. Josep Riera i Berga. «El testament de Mn. Baldiri Reixach, rector d'Ollers», *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, desembre 1979, pàg. 35.
2. AHMG, VII. 1.1.2. *Lligall* núm. 8, 1795. «Contribució per a l'armament general de Catalunya».
3. Baldiri Reixach, *Instruccions per la ensenyança de Minyons*... Barcelona, Edició de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1923, pàg. 11.
4. *Instruccions*..., pàg. 15
5. *Instruccions*..., pàg. 22